

NAZAR ESHONQULNING "QORA KITOB" ASARIDA INSON RUHIYATI VA
FALSAFIY TAFAKKUR.*Rafiqjonova Jasmina**Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti,**Tarjima nazariyasi va amaliyoti 402-guruh**talabasi rafiqjonovajasmina@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu ish o'zbek adibi Nazar Eshonqulning "Qora kitob" asari tahliliga bag'ishlangan. Asarda inson ruhiyatining murakkab qatlamlari, ma'naviy izlanishlar va haqiqatni anglash yo'lidagi kechinmalar falsafiy-uslubda ifodalangan. "Qora kitob" ramzi inson qalbidagi qorong'ulik, vijdon azobi hamda o'zlikni izlash jarayonini bildiradi. Muallif zamonaviy insonning begonalashuvi, jamiyatdagi ma'naviy inqiroz va ruhiy uyg'onish masalalarini badiiy timsollar orqali yoritadi. Asar o'zbek adabiyotida modernistik va ekzistensial tafakkurning yorqin namunasi hisoblanadi.

Kalit so'zlar: Qora kitob, inson ruhiyati, falsafiy tahlil, ramz, modernizm, ekzistensializm, o'zlikni anglash, jamiyat, vijdon.

Abstract: This work is dedicated to the analysis of the Uzbek writer Nazar Eshonqul's novel "The Black Book." The novel explores the complex layers of the human psyche, spiritual search, and the process of understanding truth from a philosophical perspective. The symbol of the "The Black Book" represents the darkness within the human soul, the torment of conscience, and the search for self-identity. The author artistically depicts the alienation of modern man, the moral crisis in society, and the necessity of spiritual awakening. The work stands as a vivid example of modernist and existential thought in contemporary Uzbek literature.

Key words: The Black Book, human psyche, philosophical analysis, symbol, modernism, existentialism, self-identity, society, conscience.

O'zbek adabiyoti tarixida inson ruhiyatini badiiy tahlil etish masalasi doimo markaziy o'rin tutib kelgan. Ayniqsa mustaqillik davrida adabiyot yangicha fikrlash,

erkin tafakkur va inson ichki olamini chuqur tahlil etishga yo'naltirildi. Shu jarayonda Nazar Eshonqul ijodi o'zining falsafiy yo'nalishi, ramziy ifodasi va zamonaviy tafakkur uslubi bilan alohida o'rin egallaydi.

Nazar Eshonqul – XX asr oxiri va XXI asr boshidagi o'zbek nasrining eng teran mushohadali yozuvchilaridan biri. Uning “Momoqo'shiq”, “Yalpiz hidi”, “Urush odamlari”, “Ufq ortidagi quyosh”, “Qora kitob” kabi asarlarida inson va jamiyat o'rtasidagi murakkab munosabatlar, ma'naviy izlanishlar, vijdon, haqiqat va insoniylik g'oyalari badiiy talqin orqali ifodalanadi.

“Qora kitob” asari yozuvchining ijodiy izlanishlarida alohida o'rin tutadi. Asarda insonning o'zligini anglash, hayot ma'nosini izlash, jamiyatdagi befarqlik, ruhiy inqiroz kabi muammolar falsafiy mushohada darajasida yoritiladi. Shu jihatdan asar o'zbek nasrida modernizm, ekzistensializm va ramzchilik usullarining uyg'unlashgan namunasi sifatida qoraladi.

Nazar Eshonqul ijodida voqealar emas, balki insonning ruhiy holati, ichki kurashlari, fikrlar oqimi markaziy o'ringa chiqadi. U falsafiy masalalarni: insonning mavjudligi, vijdon, haqiqat va ma'naviy mas'uliyatni adabiy vositalar bilan ifodalaydi. G'arb yozuvchilaridan Frans Kafka, Albert Kamyu, Herman Hesse ijodidan ta'sir olgan bo'lsa-da, u bu g'oyalarni milliy zamin asosida qayta ishlaydi.¹

Asarda tashqi voqealar emas, balki qahramonning ichki monologlari, falsafiy mushohadalari ustunlik qiladi. “Qora kitob” timsoli markaziy ramz sifatida xizmat qiladi. Bu ramz insoniyat xotirasi, tarix, haqiqat va vijdonning qoraygan, unutilgan sahifalarini bildiradi. Qahramonning kitobni o'qishga urinishlari uning ruhiy poklanish yo'liga chiqishidir.

Asardagi ramzlarning asosiylari quyidagilardan iborat:

- **Qora kitob** – insoniyat xotirasi va vijdonining timsoli; haqiqatni yashiruvchi va ochuvchi vosita.
- **Qorong'ilik** – ruhiy zulmat, inson qalbidagi qo'rquv va adolatsizlik ramzi.
- **Nur** – haqiqat, vijdon va ruhiy poklanish yo'li.

¹ Milrud R., Maksimova I.R., 2020, 254-275

- **Yo‘l** – insonning o‘zligini topish, ichki sayohat ramzi.

Qahramon jamiyatdagi adolatsizlik, yolg‘on va befarqlikdan charchagan, ichki qarama-qarshiliklar girdobida qolgan va haqiqatni bilishga, o‘zligini anglashga intiladi. Shu jihatdan u zamonaviy “begona inson” timsolidir. Jamiyatdagi umumiy ruhiy inqiroz shaxs misolida ochiladi: muallif siyosiy yoki ijtimoiy voqealarni bevosita tasvirlamaydi, ammo ruhiy holatlar orqali jamiyatdagi kasalliklarni ko‘rsatadi.

Asardagi asosiy falsafiy yo‘nalish – ekzistensializm. Qahramon hayot ma‘nosi haqida o‘ylaydi, mavjudlikni anglashga harakat qiladi va iltirob chekadi. U Kamyu asarlaridagi “absurd” dunyoqarashga o‘xshash vaziyatda yashaydi: dunyo befarq, inson yolg‘iz, ammo yashashga majbur. Shu bilan birga, Eshonqul asarida “najot” mavjud: haqiqatni tan olish, vijdonni uyg‘otish va ma‘naviy o‘zgarish orqali ruhiy poklanish erishiladi. Bu jihat milliy ma‘naviyat va axloqiy qadriyatlarni asosiy mezon sifatida oladi².

Asarda ichki monologlar, tushlar, ramziy tasvirlar ustuvor. Tashqi voqealar emas, ong oqimi asosiy o‘rinda. Muallifning tili ramziy bo‘lsa-da aniqlikdan xoli emas. Masalan, “Qora kitobni o‘qish – o‘zingni o‘qishdir” g‘oyasi butun asarning mohiyatini ifodalaydi: insonning ichki dunyosini o‘qish va o‘z hayotini tahlil qilish zarurligini ko‘rsatadi.

Qahramon jamiyatdagi ma‘naviy buzulishdan azob chekadi, o‘zini yolg‘iz va tushunilmagan his qiladi. Haqiqat so‘nadi, befarqlik kuchayadi, inson esa vijdoniga murojaat qiladi. Muallif jamiyatni to‘g‘ridan-to‘g‘ri tanqid qilmaydi, balki inson ruhidagi bo‘shliq orqali uni fosh etadi. Shu bilan falsafiy-psixologik tahlilning nozik usulini yaratadi.

“Qora kitob” o‘zbek nasrida yangi falsafiy bosqichni boshlab bergan asarlardan biridir. Unda realizm va modernizm uyg‘unlashgan, ramziy ifoda orqali chuqur falsafiy g‘oyalar yoritilgan. Eshonqul asari o‘quvchini fikrlashga, savol berishga va o‘zini anglashga majbur qiladi. Shu jihatdan bu asar nafaqat adabiy, balki ma‘naviy va falsafiy maktab vazifasini ham bajaradi.

² Фарберман Б.Л., Мусина Л.Г., 2002, 44

Xulosa qilib aytganda, Nazar Eshonqulning “Qora kitob” asari inson va jamiyat oʻrtasidagi murakkab ruhiy va falsafiy ziddiyatlarni badiiy yoritgan, oʻzbek nasrida inson ruhiyatining tahlilini, vijdon va haqiqat mavzusini yangi bosqichga olib chiqqan asardir. Qahramon oʻz vijdoni bilan yuzlashadi, jamiyatdagi befarqlik va yolgʻonlikdan ozod boʻlishga intiladi, haqiqatni anglash esa insonning eng oliy burchi sifatida koʻrsatiladi.

Asar nafaqat adabiy asar, balki falsafiy mushohada va ruhiy sayohat boʻlib, oʻquvchini hayot, vijdon va haqiqat haqida oʻylashga chorlaydi. Shu bois “Qora kitob” zamonaviy oʻzbek adabiyotining eng muhim badiiy-falsafiy yutuqlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Eshonqul N. Qora kitob. – Toshkent: Sharq nashriyoti, 2002.
2. Qoʻshjonov M. Zamonaviy oʻzbek nasrida falsafiy yoʻnalishlar. – Toshkent, 2010.
3. Karimov N. Oʻzbek adabiyotida ramz va majoz anʼanalari. – Toshkent, 2014.
4. Abdulla Qodiriy nomidagi OʻzMU Adabiyot fakulteti materiallari.
5. Kafka F. Jarayon. – Nemis adabiyotidan tarjima. – Toshkent, 1999.
6. Kamyu A. Begona. – Fransuz adabiyotidan tarjima. – Toshkent, 2005.
7. Toʻraeva N. Mustaqillik davri oʻzbek nasrida falsafiy motivlar. – Toshkent, 2018.
8. Фарберман Б.Л., Мусина Л.Г., 2002, 44